

ถอดรหัสภูมิปัญญา: บทบาทและอิทธิพลของสื่อบุคคลต่อการถ่ายทอด

องค์ความรู้ของปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน

Decoding Wisdom: The Role and Influence of Personal Media
on Transmission Knowledge of Philosopher of Sufficiency Economy

รัฐวิทย์ พงษ์วัชรนนท์¹ สุภาภรณ์ ศรีดี² หฤทัย ปัญญาวุฒระกุล³

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

Rattavit Pongwatcharanon¹ Supaporn Sridee² Hareuthai Panyarvuttrakul³

Sukhothai Thammathirat Open University

*Corresponding Author, E-mail: rattavit1998@gmail.com

(Received: 3 February, 2025 ; Edit: 6 March, 2025; accepted: 6 March, 2025)

บทคัดย่อ

ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ถือได้ว่าเป็นสื่อบุคคลภายในชุมชนที่มีบทบาท และอิทธิพลที่มีความสำคัญในสำคัญในการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านการเกษตร ประสบการณ์ทางด้านเกษตรกรรม การชักจูงใจ และโน้มน้าวจิตใจในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการให้โอกาสผู้รับข้อมูลข่าวสาร เช่น ชาวบ้าน และประชาชนสามารถเข้ามาแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการพัฒนาข้อมูลให้ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีช่องทางที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่ต้องการสื่อออกมาตามวัตถุประสงค์ และเวลาที่กำหนด โดยคำนึงถึงกาลเทศะ ความเหมาะสม บรรยากาศ และสภาพแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต จะสะท้อนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ และพฤติกรรมของชุมชนที่เป็นแบบแผน การปฏิบัติงานร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง สร้างแรงจูงใจให้เกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าจากการรวบรวมประสบการณ์ การเรียนรู้จนเกิดการยอมรับ และนำไปสู่การนำไปใช้ประโยชน์ และลงมือปฏิบัติจริง จึงเป็นกระบวนการที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในการถ่ายทอดจากสื่อบุคคลด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ และจำเป็นต้องดำรงรักษาไว้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ นำมาผสมผสานกับการยอมรับนวัตกรรม และเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนา เพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตร รายได้ให้กับเกษตรกรในชุมชน และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น, บทบาทสื่อบุคคล, สื่อบุคคล, ประชาชนเกษตรกรของแผ่นดิน

Abstract

The philosopher of sufficiency economy can be regarded as the mass media within the community, which plays an important and influential role in creating agricultural knowledge. Farming experiences persuade people to pass on local wisdom by providing opportunities for recipients, such as villagers and the public, to express their opinions and participate in developing more effective information. This also depends on the choice of clear, easy-to-understand language and the use of various channels to convey the subject based on its purpose and timing. Taking into account the season and appropriateness, the atmosphere and environment reflect the concept of a way of life, which expresses the behaviors and attitudes typical of a community. Continuous collaboration is a process that can be used to address the challenges of conveying different aspects of the media, ensuring they are maintained and integrated with the adoption of innovation and technology for further development. This approach aims to increase agricultural productivity, improve the income of farmers in the community, and contribute to the sustainable development of the country's economy.

Keywords: local wisdom, roles of person, person as a role model, philosopher of sufficiency economy

บทนำ

สื่อบุคคล (Personal media) คือ สื่อที่มีบทบาทสำคัญในส่งผ่านข้อมูล โดยผู้ส่งสารที่เป็นตัวบุคคลนำข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารโดยตรง ซึ่งการสื่อสาร ประเภทนี้จะประสบความสำเร็จได้นั้น ผู้ส่งสารข้อมูล จำเป็นจะต้องมีการเตรียมความพร้อมในข้อมูลต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย และวัน เวลา และสถานที่ และสถานการณ์ (พัชรภา ขาวบริสุทธิ์, 2561) ซึ่งสื่อบุคคลนั้นจะมีหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการสื่อสารมากที่สุด และสามารถนำข่าวสารต่าง ๆ มาประชาสัมพันธ์ให้กับกลุ่มเป้าหมายได้เข้าใจ และนำความรู้ไปปฏิบัติได้ กลุ่มเป้าหมายในที่นี้ คือ เกษตรกร และชาวบ้านในชุมชน ซึ่งสื่อบุคคล เป็นการนำข้อมูลจากผู้ที่ มีบทบาท และอิทธิพลในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรกรรม นั่นคือ ประชาชนเกษตรกรของแผ่นดิน เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ เช่น เป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนา ซื่อสัตย์ มีวิสัยทัศน์ และมีความเชี่ยวชาญในลักษณะการนำความรู้

ทางด้านการเกษตรกรรม และนวัตกรรมมาใช้ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน (Lennie & Tacchi, 2013) ที่ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจนั้น ใช้วิธีการ ปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กันโดยอัตโนมัติ องค์ความรู้ของปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน เกิดจากสามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ เกิดการเลียนแบบ และการจดจำจากการสืบทอดกันมาในครอบครัว หรือ ชุมชน (Watthanakuljaroen, 2023) ทั้งนี้จึงเรียกว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน จะนำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยสื่อบุคคล มาถ่ายทอดความรู้ผ่านคำพูด และการปฏิบัติจริง เพื่อเป็นการสื่อสารระหว่างเกษตรกร และชาวบ้านให้ได้รับความรู้ นำไปสู่การเกิดความรู้ความเข้าใจทัศนคติ และสร้างความน่าเชื่อถือได้เป็นอย่างดี ซึ่งสื่อบุคคลที่เกิดขึ้นจะมีบทบาทสำคัญในการชักจูงใจ และการตัดสินใจให้กับเกษตรกร และชาวบ้านในชุมชนได้ปฏิบัติตาม และได้ลงมือปฏิบัติจริง (พัฒนา สุขประเสริฐ, 2558)

ดังนั้น การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน โดยการใช้วิธีการปฏิบัติจริง นั่นคือ การพูดบรรยาย ให้คำอธิบายความรู้ และการสาธิตสู่การปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ กัน จนเกิดเป็นความชำนาญ เพื่อนำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ และแนวทางที่จะช่วยสนับสนุนให้การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป ต้องคำนึงถึงผู้ที่จะเข้ามาสืบสานร่วมกัน และเป้าหมายของการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกคนต้องเข้าร่วมและไปในทิศทางเดียวกัน (Loisoongwong, 2015 ; อรณิชา ทศดา และคณะ, 2563) นอกจากนี้ สื่อบุคคล เป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะสกัดกั้น และส่งเสริมในสังคมนั้นเกิดการยอมรับในการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ บทบาทของสื่อบุคคลจะมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น (สุชาติ น้าใจดี, 2560) ขึ้นอยู่กับการเลือกใช้สื่อบุคคลให้มีความเหมาะสม และได้รับประโยชน์มากที่สุด (Madoung, 2017 ; สุชาติ น้าใจดี, 2561).

ดังนั้น บทบาทและอิทธิพลของสื่อบุคคลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการสื่อสารระหว่างเกษตรกร และชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้เกิดการรับความรู้ความเข้าใจ จนเกิดเป็นทัศนคติและสืบสาน มีคุณค่า ความน่าเชื่อถือ พึ่งพาตนเองได้ พัฒนาชุมชน และสังคมแห่งภูมิปัญญาการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พึงประสงค์เชื่อมโยงให้มีประโยชน์กับตัวเอง และชุมชน เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และสร้างทุนทางปัญญาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสม ตามการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และยุคสมัยต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อบุคคล

สื่อบุคคล หรือ นักส่งเสริม หมายถึง ผู้ให้บริการวิชาการถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรมี การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมที่ดีขึ้น สื่อบุคคลมีบทบาทหลายประการ เช่น บทบาทผู้ประสานงาน ผู้ให้ความรู้ ผู้ให้คำปรึกษา และเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการสื่อสารในการส่งเสริมการเกษตร สื่อบุคคลถือเป็นผู้ ส่งสารที่เป็นผู้นำสารหรือความรู้ ข้อมูลข่าวสารไปสู่เกษตรกร

โดยสื่อบุคคลที่ดีควรมีทักษะการสื่อสาร ทักษะคิด ความรู้ และความสามารถในการเรียนรู้ด้านสังคม วัฒนธรรมของชุมชนเกษตร (พีรญา รัตนจันทวงศ์ และคณะ, 2567)

ความหมายของสื่อบุคคล

สื่อบุคคล (Personal Media) ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สื่อบุคคล หมายถึง สื่อที่ใช้ตัวบุคคลนำข่าวสารประชาสัมพันธ์ไปยังผู้รับสารโดยตรง ในการสื่อสาร ของสื่อบุคคลให้ประสบผลสำเร็จนั้นผู้พูดจะต้องเตรียมพร้อมในเรื่องที่จะพูดโดยเลือกเรื่องที่จะพูดให้เหมาะสมกับ ผู้ฟังเป้าหมาย สถานการณ์ โอกาส เวลา และสถานที่ (พีชราภา ขาวบริสุทธิ์, 2561)

สื่อบุคคล หมายถึง สื่อบุคคลที่มีประสิทธิภาพสูงในการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ขององค์กรไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และโน้มน้าวใจให้กับองค์กร และกลุ่มเป้าหมาย ผ่านการสื่อสารโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามมีข้อจำกัดของสื่อบุคคล คือ เป็นสื่อที่ไม่ถาวร ตรวจสอบ และอ้างอิงถึงได้ยาก นอกจากนี้ กรณีที่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสามารถอ้างอิง และนำมาตรวจสอบได้ (บุหลัน กุลวิจิตร, 2560)

สื่อบุคคล หมายถึง ผู้ให้บริการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ซึ่งสื่อบุคคล นั้นมีบทบาทหลายประการ เช่น ประสานงาน ให้ความรู้ ให้คำปรึกษา และชักนำการเปลี่ยนแปลงในการส่งเสริมทางด้านเกษตรกรรม ทั้งนี้ สื่อบุคคลที่ดี ควรคำนึงถึงการมีทักษะการสื่อสาร ทักษะคิดความรู้ และความสามารถในการเรียนรู้ด้านสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเกษตรได้เป็นอย่างดี (พีรญา รัตนจันทวงศ์ และคณะ, 2567)

สื่อบุคคล หมายถึง การให้บุคคลหรือวิทยากรเป็นสื่อกลางที่จะทำหน้าที่ในการสื่อสารกับเกษตรกร โดยการนำเนื้อหาสาระมาถ่ายทอดโดยมีสื่อประเภทอื่นๆเป็นสื่อเสริม (จิราภรณ์ ถมแก้ว และคณะ, 2561)

ดังนั้น สื่อบุคคล หมายถึง บุคคล หรือ ผู้ให้บริการทางด้านวิชาการในการทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ และข้อมูลข่าวสารทางด้านเกษตรกรรม ส่งเสริม และให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรในชุมชน

ความสำคัญของสื่อบุคคลกับปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน

สื่อบุคคล ถือว่าเป็นสื่อที่มีความสำคัญระหว่างบุคคลในการติดต่อสื่อสาร และการถ่ายทอดองค์ความรู้ และการเผยแพร่นวัตกรรม หรือ เทคโนโลยีทางด้านเกษตรกรรมมายาวนานจนถึงยุคปัจจุบัน เนื่องมาจากสื่อบุคคล เป็นหัวใจของการเผยแพร่เทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมมากกว่า สื่ออื่น ๆ เช่น การติดต่อข่าวสารผ่านผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน นักส่งเสริมการเกษตร และอื่น ๆ ทั้งนี้ สื่อบุคคล เป็นสื่อที่ใช้เผยแพร่ข่าวสารที่เป็นประโยชน์มากที่สุด ในกรณีที่ผู้ส่งสารต้องการเห็นผลการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติ และพฤติกรรมในการยอมรับข้อมูลข่าวสารจาก

ผู้รับสาร นอกจากนี้ยังเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้รับสารมีความรู้ความเข้าใจ และกล้าที่จะตัดสินใจในการรับสารนั้นด้วยความน่าเชื่อถือ และยอมรับได้ โดยสื่อบุคคลมีความสำคัญในด้านเกษตรกรรมดังนี้ (รุจิรา จิตต์ตั้งตรง, 2557)

1. เพื่อเป็นการยกระดับองค์ความรู้ และความเข้าใจของเกษตรกรจากข้อเสนอแนะของปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน การนำเทคโนโลยี และนวัตกรรมด้านการเกษตรใหม่ ๆ ที่เหมาะสมมาใช้ให้มีประสิทธิภาพ

2. เพื่อให้เกษตรกรทราบถึงข่าวสารความก้าวหน้าเกี่ยวกับด้านการเกษตร และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการติดตามผลการดำเนินการ

3. เพื่อเป็นการแนะนำ และส่งเสริมการพัฒนาด้านผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร และจูงใจให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกรับการนำเทคโนโลยี และนวัตกรรมด้านการเกษตรใหม่ ๆ เข้ามามีบทบาทในชุมชน

4. เพื่อเป็นการกระตุ้น และสนับสนุนให้เกษตรกรที่มีความสามารถในการผลิตออกมาแสดงศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาการผลิต เพื่อกระตุ้นให้เกษตรกรได้เล็งเห็นบทบาท และหน้าที่ของตนเอง เพื่อนำองค์ความรู้ออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และส่วนรวม

5. เพื่อให้ข้อมูลแก่เกษตรกร มีความเข้าใจ และทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ และรู้จักแก้ปัญหาตามความต้องการที่แท้จริง เพื่อส่งผลโดยตรงกับการพัฒนาด้านผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร

6. เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ และข่าวสารต่าง ๆ ทั้งในชุมชน และเครือข่ายให้กับเกษตรกรได้อย่างครอบคลุม

7. เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศให้กับเกษตรกรได้มีโอกาสในการพัฒนาองค์ความรู้ และความสามารถของตนเองให้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม

8. เพื่อช่วยในการดำรงชีพของเกษตรกรเป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งด้านการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิต

9. เพื่อช่วยให้ทุกคนในครอบครัวของเกษตรกร มีโลกทัศน์ และองค์ความรู้ด้านเกษตรที่ครอบคลุม และกว้างขวางขึ้นในการพัฒนาต่อไป

ดังนั้น ความสำคัญของสื่อบุคคล กล่าวได้ว่า สื่อบุคคล เป็นหัวใจสำคัญของผู้ส่งสารในการนำข้อมูลข่าวสารไปสู่เกษตรกร ทั้งนี้ สื่อบุคคลที่ดีควรมีทักษะการสื่อสาร มีทัศนคติ มีองค์ความรู้ และความสามารถในการเรียนรู้ และเข้าใจด้านสังคม วัฒนธรรมของชุมชนเกษตร หากผู้ส่งสาร หรือ สื่อบุคคลขาดทักษะในการสื่อสาร หรือ ความชำนาญ ก็ส่งผลต่อความไม่เข้าใจแก่ผู้รับสาร และปฏิบัติไปในทางที่ไม่ถูกต้อง ก่อให้เกิดปัญหาเกิดขึ้นได้

ประเภทของสื่อบุคคลกับปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน

สื่อบุคคล มีบทบาทสำคัญต่อเกษตรกรในการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน มีหน้าที่เป็นผู้ให้องค์ความรู้แก่เกษตรกร และลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เกษตรกร สามารถนำความรู้ด้านเกษตรกรรม และนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ได้ไปพัฒนา และถ่ายทอดต่อในชุมชนได้ (บุหลัน กุลวิจิตร, 2560)

ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้จากแหล่งความรู้ซึ่งได้มาจากการศึกษาวิจัยโดยตรง หรือ จากแหล่งข้อมูล และประสบการณ์ต่าง ๆ ถ่ายทอดไปยังเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มุ่งพัฒนาด้านเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มผลผลิตที่เหมาะสมร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

ตัวอย่างต้นแบบสื่อบุคคลของปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน สาขาปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน สาขาปราชญ์เกษตรผู้นำชุมชนและเครือข่าย ปี 2559 นายอดิศร เหล่าสะพาน จากอดีตที่เคยยึดอาชีพเป็นลูกจ้างและทำงานค้าขายด้วยความเหน็ดเหนื่อยเพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่าย จนได้ตระหนักว่าสิ่งที่ทำไม่ใช่เป้าหมายชีวิตที่ต้องการจึงได้หันเหตนเองมาเป็นผู้ใหญ่บ้านและก้าวสู่การเป็นกำนันตำบลขามเรียง รายได้จากตำแหน่งกำนันที่ไม่มากนักทำให้นายอดิศร ต้องปรับรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักความพอประมาณ ทำการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภค ใช้ชีวิตโดยเรียบง่ายซึ่งสอดคล้องตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จนพบกับความสุขที่เป็นเป้าหมายของชีวิตและเกิดแรงบันดาลใจที่จะสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน อายุ 54 เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานด้านการเกษตรที่ช่วยแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตให้กับเกษตรกร เช่น การคิดค้นองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาภัยแล้งและดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาให้กับเกษตรกรในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี สร้างเครือข่ายในการขยายผลงานการพัฒนาการเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นผู้ดำเนินการจัดทำกิจกรรมเพื่อสร้างความร่วมมือและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น จัดตั้งธนาคารต้นไม้ โครงการออมทรัพย์วันละบาท ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จัดตั้งกลุ่มอาชีพในชุมชน เช่น กลุ่มเพาะเห็ด เลี้ยงปลา ปูยชีวภาพ เลี้ยงไก่ เป็นต้น ซึ่งทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาได้ตรงตามความต้องการ อีกทั้งยังเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาแก้ไขปัญหาด้านสังคม โดยจัดตั้งศูนย์บ้านกึ่งวิถีชุมชนประเพณีจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นศูนย์บำบัดผู้ติดยาเสพติดในเขตพื้นที่ภาค 4 ของ ปปส. ทำการบำบัดผู้ติดยาเสพติดโดยใช้กิจกรรมการเกษตร จนทำให้ชุมชนได้รับรางวัลจากการประกวดของส่วนราชการและภาคเอกชนมากมาย

ดังนั้น สื่อบุคคล โดยปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นสื่อกลาง และช่องทางในการเชื่อมโยงระหว่างการวิจัยกับการพัฒนาด้านเกษตรกรรมของเกษตรกรให้ไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาองค์ความรู้ความเข้าใจของเกษตรกร และการเพิ่มผลผลิตการเกษตร ร่วมกับการยอมรับนวัตกรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน และเกิดผลประโยชน์สูงสุด ดังนั้น สื่อบุคคล สามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้ (วุฒิรักษ์ เดชะพงษ์พันธ์ และคณะ, 2567)

1. สื่อบุคคลภายในท้องถิ่น ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์เกษตรของแผ่นดินกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สื่อบุคคลจะเป็นการเปิดรับข้อมูลข่าวสารภายในท้องถิ่น และชุมชน โดยเฉพาะครอบครัว ญาติพี่น้อง จะมีความสัมพันธ์กับองค์ความรู้ในเรื่องการเกษตร การเพาะปลูก วิธีการในรูปแบบที่เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และทัศนคติด้านการเกษตรที่เกิดขึ้น จะส่งต่อข้อมูลไปยังกำนันผู้ใหญ่บ้าน ที่เป็นตัวแทนเกษตรกรซึ่งทำหน้าที่รับข้อมูล และถ่ายทอดนวัตกรรมและเทคโนโลยีในท้องถิ่น มักเกิดปัญหาในถ่ายทอดข่าวสารที่เบี่ยงเบนจากข้อเท็จจริงไป เนื่องมาจากการจดจำเฉพาะเรื่องที่ตนเองสนใจ เท่านั้น

2. สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจากหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานเอกชน และนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรม และเทคโนโลยีรวมไปถึงการเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกร ทั้งนี้ การเปิดรับข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการผลิตทางการเกษตร นวัตกรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ และปรับทัศนคติให้มีการยอมรับเทคโนโลยี เพื่อส่งผลกระทบต่อผลผลิต และรายได้จากการเกษตรให้มากขึ้น

ดังนั้น สื่อบุคคล กล่าวคือ ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน และผู้ที่เกี่ยวข้องรวมไปถึงเกษตรกรควรจะมุ่งเน้น เพื่อการพัฒนาชุมชน และมียอมรับที่จะนำนวัตกรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ เพื่อส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพด้านเกษตรกรรม และการเพิ่มผลผลิต ทั้งนี้ ประสิทธิภาพของการพัฒนาการเกษตรทำให้เกิดความตระหนักในการส่งเสริมด้านการเกษตร โดยเน้นปรับกระบวนการโดยมุ่งถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นการส่งเสริมแบบมีส่วนร่วมโดยใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เช่น การสนับสนุน การร่วมคิดร่วมแก้ไข การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น การสื่อสารองค์ความรู้ผ่านเกษตรกรร่วมกับปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ร่วมกันจึงเป็นช่องทางที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ปัจจุบันเกษตรกรในชุมชนจำนวนมากยังมีข้อจำกัดในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรม เช่น การผลิต การแปรรูป และการตลาด ยังการขาดความรู้ความเข้าใจจึงทำให้เกษตรกรยังใช้ปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตรมากเกินไป ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และยิ่งก่อให้เกิดการตกค้างของสารพิษเกิดขึ้นด้วย เป็นต้น (วุฒิรักษ์ เดชะพงษ์พันธ์ และคณะ, 2567; บวร เทศารินทร์, 2560)

ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน: บทบาทและอิทธิพลของสื่อบุคคล

การใช้สื่อบุคคล เป็นผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่มีประโยชน์มาก ในกรณีที่มีผู้ส่งสารหวังผลให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับทัศนคติ และพฤติกรรมให้กับผู้รับสาร ทั้งนี้จะช่วยให้ผู้รับสารมีความรู้ความเข้าใจในการตัดสินใจ เพื่อความชัดเจนให้มั่นใจยิ่งขึ้น (สุชาติ น้าใจดี, 2560) ซึ่งการใช้สื่อบุคคล จะเป็นการเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบ และการจดจำโดยการสืบทอดกันมาภายในครอบครัว หรือ สืบทอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสามารถแบ่งวิธีการถ่ายทอดได้ 3 รูปแบบ

ดังนี้ (สินีนุช คุรุชเมือง แสนเสริม และคณะ, 2564) 1) การบรรยาย เป็นวิธีการที่ใช้กันมากที่สุด เพื่อบอกเล่า และบรรยาย เพื่อทำความเข้าใจในส่วนที่เป็นข้อมูลเนื้อหาที่เฉพาะ เช่น เนื้อหาข้อมูลที่เยอะมีความยุ่งยากในการทำความเข้าใจ และมีความสลับซับซ้อน โดยการบรรยายส่วนใหญ่มักจะเปิดให้ผู้เข้ามาฟังได้แสดงความคิดเห็น และการซักถาม เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ทั้งนี้ การบรรยายที่ดี ควรมีการเตรียมความพร้อม ในด้านเนื้อหาและการนำเสนอที่มีความเหมาะสมกับเวลาที่กำหนด และกลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาฟังการบรรยาย เช่น ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน และเกษตรกร ผู้บรรยายต้องมีทักษะความรู้ที่ดี เพื่อให้การบรรยายนั้นมีความน่าสนใจ และดึงดูดให้ผู้ฟังคล้อยตามกับเนื้อหาที่บรรยาย เป็นต้น 2) การอภิปราย เป็นวิธีการอภิปรายในลักษณะเป็นกลุ่ม หรือรายบุคคล เพื่อต้องการรับฟังการแสดงออกของแนวความคิดจากผู้อื่น ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ จากผู้ฟังที่มีประสบการณ์ หรือ ได้รับคำแนะนำที่แตกต่างกันไป ซึ่งผู้ดำเนินการจะมีความสามารถในการสรุปประเด็นในการอภิปรายนั้น ๆ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในทิศทางเดียวกันได้ โดยสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท 2.1) การอภิปรายคณะ เป็นกิจกรรมการอภิปรายที่ประกอบไปด้วยผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่มีประสบการณ์จำนวน 3-5 คน โดยแต่ละคนมานำเสนอข้อมูล และแสดงความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อให้ได้มุมมองของเรื่องนั้น ๆ แตกต่างกันไป ผู้เชี่ยวชาญที่มาจากหลายวิชาชีพ เพื่อความหลากหลายของข้อมูลจากผู้ร่วมอภิปราย นอกจากนั้น ผู้ร่วมฟังยังสามารถซักถามปัญหา เพื่อให้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมได้ 2.2) การอภิปรายแบบไม่เป็นทางการ เป็นวิธีการอภิปรายแบบกลุ่มที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย เช่น ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ผู้นำชุมชน และเกษตรกร สามารถนัดหมาย และดำเนินการได้ง่าย ทั้งนี้ ควรมีประเด็นของเรื่องที่ชัดเจน และแก้ไขปัญหาร่วมกัน มีการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น และหาข้อสรุปร่วมกันในแต่ละครั้งที่เกิดการประชุม และ 2.3) กรณีตัวอย่าง เป็นการแสดงให้เห็นถึงรูปแบบโดยการจำลองการศึกษา หรือ สมมุติจากเหตุการณ์จริง ซึ่งเป็นกรณีที่ไม่สามารถไปดูของจริงได้ กรณีตัวอย่างแบบนี้ จะสามารถช่วย หรือ ทดแทนไปก่อนได้ แต่เนื้อหาจะไม่สมบูรณ์ตามข้อมูลในสถานที่จริง ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ประหยัดเวลา และงบประมาณ 3) การสาธิต เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ร่วมกับการอธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับฟังจากประสบการณ์โดยตรง การสาธิตแบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ 3.1) การสาธิตวิธี เป็นการแสดงวิธีการปฏิบัติงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อแสดงวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง แต่อย่างไรก็ตาม ควรเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทดลองปฏิบัติจริงด้วย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเสริมสร้างพัฒนาทักษะในการปฏิบัติงาน การสาธิตวิธี เป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาน้อย และค่าใช้จ่ายไม่แพงในการปฏิบัติ และ 3.2) การสาธิตผล เป็นการแสดงวิธีการปฏิบัติงานที่มีความแตกต่างระหว่างสิ่งใหม่ และสิ่งเก่า เพื่อต้องการประเมินข้อดี และข้อเสียของผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ เช่น การจัดทำแปลงสาธิต และการเปรียบเทียบการเจริญเติบโตของพืชสายพันธุ์ต่าง ๆ เป็นต้น การสาธิตผล เป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาค่อนข้างมาก และมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงในการปฏิบัติ (จิราภรณ์ ถมแก้ว และคณะ, 2561 ; อรณิชา ทศตา และคณะ, 2563) และ 4) การปฏิบัติจริง เป็นการนำคำบอกเล่า การสาธิตที่

ได้จากผู้ถ่ายทอดความรู้ ไปลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดคอยแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้เกิดการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน และได้ผลงานตามที่ต้องการ และผู้รับการถ่ายทอดเกิดการเรียนรู้ มีการปฏิบัติซ้ำ ๆ กัน ทำให้สั่งสมประสบการณ์ไปที่ละเล็กละน้อยจนเกิดเป็น ความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ได้ (Wattanakuljaroen, 2023) และบทบาทของปราชญ์เกษตรของแผ่นดินในฐานะสื่อบุคคล ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน เป็นบุคคลที่ได้รับการประกาศแต่งตั้งจากคณะกรรมการส่งเสริมปราชญ์ เกษตรของแผ่นดิน เพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติให้รับตำแหน่งเป็นปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในองค์ความรู้ด้านการเกษตรในสาขาต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรม ประกอบกับมีคุณความ ดี มีความริเริ่มสร้างสรรค์โดยใช้ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ (สำนักงานปลัดกระทรวง เกษตรและสหกรณ์, 2563 ; ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ และคณะ, 2562) และเป็นต้นแบบบุคคล หรือ ชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านของชุมชนนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากชาวบ้านทั่วไปว่า เป็นผู้มีความสามารถ มีภูมิปัญญา และมีความรู้องค์รวมของชีวิตอย่างถ่องแท้ ช่วยให้ผู้คน หรือ ชาวบ้านเห็นคุณค่าในการแสวงหาทางออกกด้วยสติปัญญา และทำหน้าที่เป็นสื่อบุคคลที่มีลักษณะการสื่อสารเป็น แบบตัวต่อตัว เป็นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า เปิดโอกาสให้ผู้ส่งสารสามารถปรับปรุงเนื้อหาที่ใช้การ สนทนากันได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งสามารถแบ่งบทบาทออกมาได้ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเกื้อหนุน กระบวนการ เป็นวิทยากรที่ชี้แนะกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้ การดำเนินการ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจ และลงมือปฏิบัติร่วมกัน 2) ด้านเชื่อมประสานปฏิภาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยมี นวัตกรรมเข้ามาเชื่อมด้านความคิดความเข้าใจในองค์ความรู้ที่นำมาใช้ให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ตามสถานการณ์ และวิธีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้เกิดขึ้น และ 3) ด้านการเชื่อมประสานเครือข่าย เป็นการทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล กลุ่มองค์กร ชุมชน และสังคมทำให้เกิดเป็นเครือข่าย ประชาสังคมที่มีความสัมพันธ์กัน สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การแสดงความคิดเห็น และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ เป็นต้น (พัฒนา สุขประเสริฐ, 2558 ; สุขาดา น้ำใจดี, 2561)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน คือ ปราชญ์เกษตรดีเด่นที่เป็นผู้นำชุมชน และเป็นสื่อบุคคลที่มีบทบาท และอิทธิพลที่มีความสำคัญในการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านการเกษตร ประสบการณ์ทางด้านเกษตรกรรม การถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน และเกษตรกรใน ชุมชน ทั้งนี้ย่อมสัมพันธ์กับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ นำมา ผสมผสานกับการยอมรับนวัตกรรม และเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนา เพิ่มพูนผลผลิต ทางการเกษตร รายได้ให้กับเกษตรกรในชุมชน และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เกิดความยั่งยืน ต่อไป

บทสรุป

ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ถือได้ว่าเป็นสื่อบุคคลภายในชุมชนที่มีบทบาท และอิทธิพลที่มีความสำคัญในสำคัญในการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านการเกษตร ประสบการณ์ทางด้านเกษตรกรรม การชักจูงใจ และโน้มน้าวจิตใจในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการให้โอกาสผู้รับข้อมูลข่าวสาร เช่น ชาวบ้าน และประชาชนสามารถเข้ามาแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการพัฒนาข้อมูลให้ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีช่องทางที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่ต้องการสื่อออกมาตามวัตถุประสงค์ และเวลาที่กำหนด โดยคำนึงถึงกาลเทศะ ความเหมาะสม บรรยากาศ และสภาพแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต จะสะท้อนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ และพฤติกรรมของชุมชนที่เป็นแบบแผน การปฏิบัติงานร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง สร้างแรงจูงใจทำให้เกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าจากการรวบรวมประสบการณ์ การเรียนรู้จนเกิดการยอมรับ และนำไปสู่การนำไปใช้ประโยชน์ และลงมือปฏิบัติจริง จึงเป็นกระบวนการที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในการถ่ายทอดจากสื่อบุคคลด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ และจำเป็นต้องดำรงรักษาไว้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ นำมาผสมผสานกับการยอมรับนวัตกรรม และเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนา เพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตร รายได้ให้กับเกษตรกรในชุมชน และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรส่งเสริมให้เกษตรกร ชาวบ้าน และประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาท และอิทธิพลของสื่อบุคคลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน และการทำงานร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ระหว่างกัน

2. ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ควรเป็นสื่อกลางที่มีความสำคัญในการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของชุมชน เพื่อการสร้างเชื่อมั่น และการตัดสินใจในยอมรับนวัตกรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา เพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตร รายได้ให้กับเกษตรกรในชุมชน และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จิราภรณ์ ถมแก้ว และคณะ. (2561). การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการความรู้การเพิ่มคุณภาพการผลิตทุเรียนพันธุ์หมอนทองของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนพันธุ์หมอนทองในเขตเทศบาลตำบลถ้ำใหญ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช. โครงการวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช.
- ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ และคณะ. (2562). เกษตรประณีต: องค์ความรู้และการพัฒนาเกษตรกรต้นแบบองค์ความรู้และการพัฒนาเกษตรกรต้นแบบ, *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*. 4(2), 209-224.
- บวร เทศารินทร์. (2560). ประเทศไทย 4.0 โมเดลเศรษฐกิจใหม่. เข้าถึงได้จาก <http://www.drborworn.com/article/detail.asp?id=16223>
- บุหลัน กุลวิจิตร. (2560). สื่อบุคคลกับการส่งเสริมการเกษตร 4.0. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(3), 2440-2454.
- พัชรภา ขาวบริสุทธิ์. (2561) การพัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์ของเทศบาลเมืองอ่างทอง. *วารสารรังสิตบัณฑิตศึกษาในกลุ่มธุรกิจและสังคมศาสตร์*, 4(2), หน้า 315-325.
- พัฒนา สุขประเสริฐ. (2558). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร, คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- รุจิรา จิตต์ตั้งตรง. (2557). กลยุทธ์สื่อบุคคลเพื่อสร้างเครือข่ายการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาเกษตรอินทรีย์ (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์และนวัตกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์).
- พิรญา รัตนจันทวงศ์ และคณะ. (2567). รูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเกษตรกรปราดเปรื่องรุ่นใหม่จังหวัดเชียงราย. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 9(1), 166-186
- วุฒิรักษ์ เดชะพงษ์พันธ์ และคณะ (2567). การสื่อสารเพื่อการจัดการความรู้ด้านการเกษตรก้าวหน้า. *วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 18(2), 429-439.
- สินีนุช ครุฑเมือง แสนเสริม และคณะ. (2564). การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการผลิตพืชเศรษฐกิจของเกษตรกร. *วารสารเกษตร มสธ.* 3(1): 31-44.
- สุชาดา น้ำใจดี. (2560). บทบาทสื่อบุคคลกับการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาในการทำผ้าไหมกรรมชุมชน ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. รายงานการวิจัย. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- สุชาดา น้ำใจดี. (2561). คุณลักษณะสื่อบุคคลที่ควรรู้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารชุมชนวิจัย*, 12(3), 1-13.
- สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2567). *ประวัติและผลงานเกษตรกร สถาบันเกษตรกรสหกรณ์ดีเด่นแห่งชาติ และปราชญ์เกษตรของแผ่นดินประจำปี 2567*. สืบค้น 24 พฤษภาคม 2567, จาก <https://my.ebook.cc/MOAC/History2567/>.

- สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2563). *ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน พ.ศ. 2563*. สืบค้น 6 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.moac.go.th/philosopher-dwl-files-421591791294>
- อรณีชชา ทศตา และคณะ. (2563). การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบึงขังชัย จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการนอร์ทเทิร์น*, 7(1), 88–99.
- Lennie, J., & Tacchi, J. (2013). *Evaluating communication for development: A framework for social change*. Routledge.
- Loisongwong, C. (2015). *Weaving Encultural Process of the Thai Song Dum at Don Khoi SubDistrict, Kamphaengsaen District, Nakhon Pathom Province*. An independent study, Master of Arts Program in Cultural Resource Management, Graduate School, Silpakorn University, Nakhon Pathom.
- Madoung, A. (2017). *Integrated Communication Patterns to Create Knowledge of Effective Microorganisms* (Master's thesis, Master of Science Program in Science Communication, Bansomdejchaopraya Rajabhat University, Bangkok).
- Watthanakuljaroen, T. (2023). Development of a model for knowledge management of local wisdom via virtual learning community for instructional management. *International Journal of Information and Education Technology*, 13(11), 1720-1728.